

הרב שמשון קליין

ביטול חתיכת איסור שנתערבבה בחתיכות היתר

שאלה

- א. מקור דין ביטול בשישים.
 - ב. שיטות הראשונים בביטול בשישים.
 - ג. חקירת יסוד איסורה של חתיכה שלא נמלחה.
 - ד. היתר מזוית אחרת.
- סיכום

שאלה

מעשה בא לידי בדבר 80 רבעי עוף שהוכנסו למים רותחים בערב שבת אחר הצהריים ע"מ לעשות מהם מרק, ובשבת נתברר שחתיכה אחת מאותם רבעי עוף לא הוכשרה ולמעשה שכחו למולחה. מה הדין ומה יעשה עם כל סיר המרק הני"ל, וכן האם צריך לזרוק חתיכה מתוך החתיכות.

תשובה

א. מקור דין ביטול בשישים

איתא (חולין צח.):

"אמר ר' יוחנן כל איסורין שבתורה בשישים. אמר רבא אמור רבנן בטעמא אמור רבנן בקפילא אמור רבנן בשישים".

חז"ל למדו את יסוד הביטול בשישים מ'זרוע בשלה'¹, שהזרוע בתוך הבשר והעצמות הוי אחד משישים בבשר, והעצמות והזרוע שהוא "קדשים" הנאכלת לכהן, אינה אוסרת את האיל שנאכל לבעליו משום שטעמא בטל בשישים.

אמנם אסמכתא בעלמא היא זו, משום שמעיקר הדין מין במינו בטל ברוב כדאיתא (שמות כג ב) "אחרי רבים להטות". ועיין בב"ח (ריש סימן צח) שגם מין בשאינו מינו היה אמור להתבטל ברוב, אלא שבנותן טעם ר"ת פוסק שטעם כעיקר דאורייתא וכך נהגו ונפסק להלכה. אבל באינו נותן טעם אמנם היה הו"א שמותר מדאורייתא בפחות משישים. אבל כיוון שישנם איסורים שכן נותנים טעם, השוו חכמים מידותיהם לאסור ולהצריך שישים אף בשאינו נותן טעם².

מסקנת הגמרא: מין שהתערב בשאינו מינו שאפשר לטועמו משום שהוא היתר כגון תרומה שנתערבה בחולין מין בשאינו מינו יטעמנו כהן ואם אין בו טעם מותר, אבל איסורא כגון חלב שנתערב בבשר יטעמנו קפילא גוי, אם אומר הוא שאין בו טעם חלב מותר.

¹ במדבר ו יט

² הרשב"א הקשה שהלא באיל הייתה הו"א שצריך יותר משישים משום שבושל במים וא"כ צריך ביטול אף ביותר משישים ומתוך הרשב"א שני תרוצים. א. שהתורה כללה גם את מי הבישול בתוך השישים ב. אף שבישלו בלא מים כגון שבישלו צלי קידר סגי בשישים.

ב. שיטות הראשונים בביטול בשישים

הרשב"א: סבור שאינו צריך להיות אומן בכך אלא אפילו סתם בן אדם שטעמו יהיה מותר או אסור על פיהם וזאת משום שכל טעם שאינו נרגש לסתם בן אדם אינו טעם. ואומן בא לנו לרבותא שאף שיודעים שסומכים עליו יהיה נאמן משום שחזקה שאומן אינו מרע חזקתו ויש מי שמחמיר ואוסר שגם יהיה אומן וגם מסיח לפי תומו וכך פסק הרא"ש.

שיטת רש"י: רש"י סובר שמה שאנו סומכין על קפילא דווקא שיש שישים נגד האיסור וגם אז לא שרי ע"י שיטעמנו קפילא. אבל קפילא בלא שישים או שישים בלא קפילא אסור, אבל יש יוצא מן הכלל לפי רש"י והוא שבמין במינו שלא שייך עזרת קפילא או אפילו מין בשאינו מינו רק שאין לנו כאן קפילא לא צריך לחזר אחריו ואם יש בתערובת שישים כנגד האיסור הרי זה מותר.

שיטת הרמב"ן: מתי שמכיריו האיסור ולא נתערב ממנו אלא צירו וטעמו כיון שמן הדין לא היה לנו לשער אלא בטעמו אלא שאין אנו יודעים כמה הוא שיעור הטעם שנתן בתבשיל בזה סומכין על קפילא אע"פ שאין שישים כנגד גוף האיסור אבל כשגוף האיסור נתערב וצריכין שישים לבטלו בכהאי גוונא לא סומכין על קפילא בפחות משישים אבל בשישים מותר ואין צריך לחזר אחר קפילא.

שיטת ר"י: בכל עניין סומכין אקפילא אף בפחות משישים, ובשישים אין צריך קפילא כלל אפילו הוא לפנינו וכן פסק הרא"ש.

מין המחבר: (יורה דעה צ"ח ס"א) פסק כרשב"א שכל אחד רשאי לטעום את התערובת אע"פ שאינו אומן רק שלא ידע שסומכין עליו ואם אין שם גוי לטועמו משערין בשישים וכן מין במינו שם משערין בשישים.

ומדקדק הש"ך (שם ס"ק ד) משמו שדעת המחבר דכשיש שם גוי לטועמו לא שרינן אלא ע"י גוי ואם אמר שיש בזה טעם איסור אז אסור אף ביותר משישים ואם אמר שאין בזה טעם מותר אף בפחות משישים וזו שיטת הרמב"ם.

אבל הרמ"א פוסק (שם):

"ואין נוהגין עכשיו לסמוך על גוי ומשערין הכל בשישים וכן פסק האגור ושאר אחרונים ומדקדק הש"ך מכאן שדווקא על גוי לא סומכין אבל על ישראל סומכין כגון תרומה שנתערבה בחולין וכיוצא"ב".

מכל הנ"ל יוצא לכאורה איפה שהתשובה לשאלתינו נפשטה הואיל ויש לנו למעלה משישים חתיכות היתר כנגד החתיכה שלא נמלחה היתה הו"א שאפשר לאכול את המרק הנ"ל.

אלא שלכל כלל יש יוצא מן הכלל ואומנם רוב האיסורין בטלים בשישים אבל דברים כמו בריה וחתיכה הראויה להתכבד, דבר שיש לו מתירין ודבר חריף שנותן טעם או חמץ בפסח וע"ז אינן בטלין אפילו באלף. המשנה (חולין ק.):

"חתיכה של נבילה או של דג טמא שנתערבו עם החתיכות בזמן שמכירן בנותן טעם ואם אינו מכירן כולם אסורים והרוטב בנותן טעם".

מקשה הגמרא:

"ותבטול ברובא?"

וא"כ אם אינו מכירה מדוע כל החתיכות יאסרו הלא יש לנו רוב כנגד חתיכת האיסור. מתרצת הגמרא שאני חתיכה הראויה להתכבד בה לפני האורחים כלומר שכל שראויה להתכבד חשובה ואינה בטילה אף באלף. מוסכם על כל הפוסקים, שרבע העוף במקרה שלפנינו שלא נמלח הרי דינו כחתיכה הראויה להתכבד לפי כל השיטות הנ"ל, משום שמגישים אותו בשלמותו כפי שהוא לצלחת ומוכן לאכילה מיידית, היוצא מדברינו שלכאורה לא תהיה תקנה לאותו העוף.

ג. חקירת יסוד איסורה של חתיכה שלא נמלחה

הגמרא (חולין קיג) "אמר שמואל אין הבשר יוצא מידי דמו א"כ מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה", הגמרא שם מסבירה שאין איסור לאכול את הבשר כאומצא באם ניקרתה אותו מגידי הדם שבו, אלא כל עניין המליחה נועד ע"מ שנוכל לבשל את הבשר וזאת משום שאם לא נמלח את הבשר לפני בישולו הדם שבו יפרוש ממקום למקום ולא ייצא יותר מהחתיכה ובכהאי גוונא אסור לאכול מן הבשר עד שנמלח אותו לפני הבישול ולמעשה במליחת הבשר אנו מוציאים מקרבו את דם האיברים שלא פירש ולמעשה דם זה ללא בישול מותר באכילה אבל אם מבשלים אותו ללא מליחה הרי זה אסור לאכילה משום שהוא פורש ממקום למקום ובזה אסרו לנו חז"ל את אכילתו בכהאי גוונא.

הרא"ש בפרק כ"ה (סימן מה) אומר: "בשר שנתבשל ללא מליחה צריך שישים לבטל כל החתיכה דלא ידעינן כמה דמא נפיק מינה ואם יש שישים בתבשיל אז התבשיל מותר ויש אוסרים הבשר כיוון שנתבשל בדמו ויש מתירין לפי שהדם שנפלט נתבטל בשישים ואם נשאר בו מקצת דם הרי זה דם האיברים שלא פירש וכן מסתבר.

באורחות חיים (ה' איסור מאכלות אות קב) מסופר על בשר שנתנוהו בקדירה בלא מליחה וערב שבת היה והתירו משום דוחק מתרי טעמי: חדא שהיו המים רותחים והוי ליה כחליטה ועוד שכתב הראב"ד שבשר שלא נמלח במאי דנפקא מינה משערינן אפילו שאין המים רותחים בדבר מועט הוא ובטל בשישים ורשב"א הורה שהחתיכה עצמה מותרת אבל הראב"ן חולק עליו ואוסר את החתיכה.

ופוסק הדרכי משה (אות כ"ג יורה דעה סימן ס"ט) שביום חול נהגו לאסור חתיכה זו אבל בשבת כדאי המתירין לסמוך עליהן בכהאי גוונא.

המחבר (סימן סט סעיף יא) פוסק: בשר שנתבשל בלא מליחה צריך שיהא בתבשיל שישים כנגד אותו בשר ואז הכל מותר לעומתו פוסק (שם) הרמ"א: "ויש אוסרים אותה חתיכה אפילו בדאיתא שישים נגד החתיכה והכי נהוג אם לא לצורך כגון שבת או אורחים שאז יש לסמוך לדברי המקילין והש"ך מוסיף (בס"ק מז) או במקום הפסד מרובה.

מכל האמור לעיל הואיל ויש שישים כנגד החתיכה שלא נמלחה היתה הווא אמינא לומר שלפי המחבר התבשיל כולל החתיכה שבו יהיה מותר (לו יצויר שהיינו מוצאים את החתיכה) ולפי הרמ"א גם היה מותר, א. משום הפסד מרובה כהסבר הש"ך במקום. ב. לצורך שבת ג. לצורך אורחים. כלומר כל הסיבות חברו להם להתיר לכאורה בשר זה ואת כל המרק משום שהמעשה אירע בערב שבת וכן לית מאן דפליג שמדובר בהפסד מרובה וכן היו הרבה אורחים.

אך את כל היתר בנין זה אפשר לסתור משום שבסוגיא בסימן סט' לא דיברו מעניין חתיכה הראויה להתכבד, ולו יצויר שהיה מדובר בחתיכה הראויה להתכבד הרי כבר למדנו את הדין שאינה בטילה באלף. אלא שבנושא שלנו אין לחתיכה שלא נמלחה דין חתיכה הראויה להתכבד משום שפסק המחבר (סימן קיא סעיף ב) וזה לשונו: "אין לה דין חתיכה הראויה להתכבד א"כ איסורה מחמת עצמה כגון נפילה ובשר בחלב, אבל אם נאסרה מחמת שקבלה טעם מאיסור ולא היה בה שישים לבטלו אפילו למי שסובר חתיכה

עצמה נעשית נבלה אין לה דין חתיכה הראויה להתכבד ואומר הרמ"א: "ואפילו חתיכה שלא נמלחה בלילה דאין איסורה מחמת עצמה רק מחמת דם הבלוע בה (תרומת הדשן סימן קט), וכן פסק הש"ך (סימן סט ס"ק נט ובסימן קא ס"ק פ). ולכן אפשר להתיר את כל התבשיל שבשאלתינו משום שאין לחתיכה שלא נמלחה דין של חתיכה הראויה להתכבד ובטח שהיה שישים נגדה והכל מותר באכילה.

ד. היתר מזוית אחרת

הגמרא (חולין קיא.). "רב ורב נחמן חלטו להו ואכלי, רב זריקא קריבו לן קניא בקופיא ואכלו אתקיף רב אשי דילמא מיחלט הוי חלטי להו ואכלו וקופיא היינו כל המחובר עמו לב ריאה וכבד"

אומר הטור (יורה דעה סימן עג) ואם חלטו בחומץ (את הכבד) או ברותחין מצינו בגמרא שהיה מותר לבשלו אח"כ אפילו עם בשר אחר. והרשב"א כתב ובלבד שינקר ויוציא מזרקי הדם שבתוכו שאין החליטה מועלת לדם המכונס בעין בתוך המזרקים והגאונים כתבו שאין אנו בקיאים בחליטה הלכך אין להתירו בחליטה אבל אם נעשה בדיעבד או אפילו נתבשל לבד בקדירה שרי בדיעבד שפולטת ואינה בולעת אבל הקדירה אסורה.

המחבר (יורה דעה סימן קג סעיף ב) פסק כרשב"א שבדיעבד בחלטו מותר. הרמב"ם סובר שחליטה מכשירה את העוף אף ללא צלייתו, משום שהוא מצמת את הדם שנשאר בעוף אע"פ שלא נמלח במקום אחד ואז אין הדם פורש ממקום למקום, ולכן לא תיאסר החתיכה מדם האיברים שפירש ממקום למקום מה שבבישול רגיל כן אוסר. ולכן אע"פ שאין לחלוט את הבשר לכתחילה, מ"מ בדיעבד אם נחלטה החתיכה אע"פ שלא נמלחה מותרת. וכן פסק המחבר להלכה.

אם כן, הואיל ואין בפנינו חתיכה הראויה להתכבד וגם לא היה איסור משום שהעוף נחלט ואינו נאסר יותר מחמת דמו, לכן אף אם לא היה כאן שישים כנגדה היה מותר לאכול את העוף יחד עם כל סיר המרק משום שהוא נחלט כתוצאה מהמים הרותחים שאליהם הושלך בדיעבד. ועוד שהיה שישים כנגד אותה חתיכה ואין דינה כחתיכה הראויה להתכבד, שהרי היא אסורה מחמת דם הבלוע בה ולא מחמת עצמה.

סיכום

מותר יהיה לאכול מכל התבשיל הנ"ל ללא כל חשש. וכסניף להיתרא יש לדון שהמעשה הנ"ל היה בערב שבת והפסד מרובה ואורחים, שבגללם היה אפשר להתיר אפילו בפחות מכך. ולמחמירין לזרוק חתיכה ולומר שזו שנזרקה היתה חתיכת האיסור - אין כאן להחמיר. גם משום שלא היה לנו כאן כלל איסור, וגם משום שהחליטה מתירה.

